

Спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»

на здобування освітнього рівня бакалавр

1 курс, 2 семестр, група БКД-11-9 денної форми навчання

Дисципліна «Теорія та історія дозвілля»

Викладач : доц. НАКККіМ Васильченко Л.Л.

(25.05.2020) *Лекція*

Тема: Вільний час і дозвілля в незалежній Україні

Розвал СРСР істотно вплинув на зміну соціокультурної ситуації в Україні. Реформування економіки не вирішило, а навпаки, істотно загострило економічні, національні, соціально-культурні проблеми. Економічна ситуація в 1990-х рр. мала негативні наслідки для діяльності дозвіллевих закладів: закриття клубів, скорочення безплатних послуг, різке скорочення бюджетних асигнувань, зниження рівня життя населення.

Ухвалення «*Основ законодавства України про культуру*» (1992) стало першою за багато років спробою надати сфері культури нормативно-правового забезпечення та вплинути на соціально-культурне життя суспільства.

Найбільш складним для всіх організаторів культурно-дозвіллевої діяльності в перехідний період стало переосмислення її цілей, завдань і змісту. Водночас, гостро постало питання, які нові структурні компоненти мають бути включені в цю діяльність.

Сьогодні визначився склад найважливіших підприємств, організацій, закладів культури, які в нашій країні є найважливішими одиницями сфери дозвілля. Їх аналіз за галузевим принципом показує, що до них відносяться організації та заклади культури, пов'язані з мистецтвом, художньою творчістю, інформаційно-бібліотечною та редакційно-видавничою справою, тобто з тими *напрямами діяльності, які розвиваються в рамках галузі культури*. Крім того, до них належать підприємства, пов'язані з рекреацією, спортивно-оздоровчим комплексом; із туризмом і тими галузями, які пов'язані з ним; з організацією дозвілля дітей і школярів тощо.

У міру збільшення способів проведення та форм організації дозвілля в нашому суспільстві стає очевидним, що перелік має бути розширений. Зокрема, до нього слід включити *нові складові індустрії розваг і культурної діяльності*, які поки що зберігають досить невизначений відомчий статус, а саме: ігрову діяльність; шоу-бізнес; модельний і галерейний бізнес; рекламну діяльність; незалежні продюсерські агентства тощо.

Належність певних напрямів культурного виробництва та видів дозвіллевого обслуговування до різних відомств ускладнює формування політики держави у сфері культури, дозвілля та рекреації. Проте сьогодні неможливо уникнути відомчої відокремленості, оскільки види дозвіллевої діяльності залишаються такими багатofункціональними за своєю суттю та складними за своєю будовою, що їх складно інтегрувати в рамках однієї галузі.

У культурно-дозвіллевій сфері складаються *різноманітні форми організаційно-правових та економічних відносин*. В економічному просторі країни діють декілька *типів закладів культури* з різними організаційно-правовими параметрами діяльності: бюджетні установи; заклади культури, які працюють відповідно до дозвіллевих завдань, поставлених громадськими або приватними засновниками; культурно-дозвіллеві бізнесові структури, які працюють безпосередньо на ринок та отримують доходи виключно від реалізації створених ними культурних благ і послуг.

Різні види та форми дозвіллевих закладів розрізняються за цілями діяльності, структурою управління, формами розпорядження прибутку; у них також неоднакові права на майно.

Залежно від різних форм організаційно-правової та майнової діяльності, а також від поєднання чинників зовнішнього та внутрішнього середовища дозвіллеві заклади можуть будувати свою діяльність на змішаній фінансовій основі.

Результати *підприємництва в дозвіллевій сфері* на території України неоднозначні. З одного боку, підприємництво стимулює активну реакцію дозвіллевої сфери на запити споживачів. Проте бізнес у силу своєї природи зосереджується лише на тих напрямках діяльності, які обіцяють швидкий, стійкий і масштабний прибуток.

Але в кризовому суспільстві підприємництво культурно-дозвіллевої сфери неминуче вступає в конфлікт з традиційними принципами, які історично визначали розвиток дозвілля населення. Нині очевидні витрати, які супроводжують розвиток бізнесу, у збереженні етнічної культури, національної спадщини, у сфері сімейного дозвілля, дозвілля дітей, підлітків, молоді, соціально незахищених верств населення тощо. Такі *протиріччя між бізнесом і культурою* повинні частково згладжуватися або вирішуватися за допомогою культурної політики. Але на тлі послаблення участі держави в розвитку культури та дозвілля такі вади створюють чимало труднощів у суспільстві.

У радянський період органи державної влади суворо контролювали процеси, пов'язані з духовним розвитком суспільства й особистості. У нових умовах центральна влада різко змінила свої функції у сфері культури та дозвілля. Сьогодні культурно-дозвіллеві заклади отримували більшу самостійність в організації своєї діяльності: зняті ідеологічні заборони, усунуті обмеження у виборі напрямів роботи, у формуванні штату працівників.

Нині проведення населенням вільного часу дуже мало залежить від державної політики та роботи бюджетних закладів культури. Усе це призвело до того, що культурно-дозвіллеві процеси стали залежати в основному від ініціативи населення.

У середині 1990-х рр. із розвитком ринкових механізмів *диференціювалася соціальна структура суспільства*: різні соціальні групи отримали незрівнянно різні можливості щодо проведення вільного часу та вибору видів дозвілля.

Водночас формувалися різноманітні за характером, рівнем домагань потреби й інтереси у сфері дозвілля та рекреації. У великих містах розвивалися *високооплачувані форми дозвілля*, породжені запитами заможних груп, представників бізнес-середовища. Їх соціальне положення, мотивація й умови праці сформували загальні ознаки проведення вільного часу, яких не було в радянському суспільстві.

В основній частини населення дозвілля теж змінилося. Зменшився його обсяг у бюджеті добового, тижневого, місячного та річного часу. Іншою стала функціональна спрямованість, відбулося перекомпонування внутрішніх елементів дозвілля. Дозвілля нерідко почало зводитися до фізіологічного відпочинку та відновлення працездатності.

У нових умовах деякі масові заняття радянського часу зберегли своє значення: перегляд телебачення, спілкування з друзями та родичами, певною мірою також читання. У той же час багато занять втратили своє лідерство. Особливо це стосується суспільно значимих, організованих та активних видів дозвілля.

Багато фактів і явищ на межі ХХ–ХХІ ст. свідчать про зростання ролі та значення релігії в соціально-культурному житті суспільства.

Найменше змінився обсяг дозвілля жителів села – він продовжує залишатися вкрай заниженим на тлі усереднених показників. Структура дозвілля тут також не зазнала різких відхилень.

Організоване дозвілля сучасного типу затребуване передусім представниками високодохідних груп, а також середнього класу. Завдяки ним *інтенсивно розвиваються такі види дозвілля*, як звернення до продукції екранної культури; зарубіжний і внутрішній туризм; оздоровчі заняття у фітнес-клубах, аквапарках, басейнах; ігрова діяльність; відвідування ресторанів, розважальних центрів; відвідування навчальних центрів.

У той же час з'являлися *соціальні протиріччя та гуманітарні недоліки*, викликані незбалансованим розвитком суспільства в перехідний період. Так, наприклад, організатори дозвілля нерідко намагаються дистанціюватися від реалій життя, орієнтуючись лише на верстви споживачів із невимогливим смаком і високою платоспроможністю. Особливо яскраво ця тенденція проявилася в індустрії розваг, у матеріалах електронних ЗМІ.

Таким чином, *у сучасному світі зберігаються розбіжності* між:

- невисоким рівнем доходів основної частини населення та відносно високою вартістю дозвіллевих послуг сучасного типу;
- різноманіттям дозвіллевих потреб основної частини населення та стрімким розвитком у суспільній практиці переважно розважально-ігрових форм організованого дозвілля;
- національними, а також духовними традиціями в культурно-дозвіллевій сфері та насадженням споживчих смаків, стандартів поведінки, які поширюються масовою культурою постмодерну.

Загалом у вітчизняному культурно-дозвіллевому просторі складаються протилежні тенденції, позначені як суперечливі полюси культурно-рекреаційних спрямувань різних груп населення. У той же час подібна

ситуація не статична, вона знаходиться в постійній динаміці, трансформуючись за допомогою активності суб'єктів культурно-дозвілєвої діяльності.

Сучасні культурно-дозвілєві процеси:

поняття і сутність, основні характеристики та групи процесів

Культурно-дозвілєві процеси розглядаються як зміна в часі стану культурно-дозвілєвих систем та об'єктів, а також типові моделі взаємодії між людьми та їх соціальними групами. Хоча культурно-дозвілєві процеси емпірично проявляються в сукупності культурно-дозвілєвих подій, ці поняття не тотожні.

Під *культурно-дозвілєвим процесом* розуміють типові, універсальні за масштабами поширення в різних культурах і стійкі у своїй повторюваності функціональні дозвілєві процедури, що піддаються класифікації на підставі загальних ознак.

Культурно-дозвілєві ж події – це конкретно-історичні окремі випадки здійснення культурно-дозвілєвого процесу, які мають унікальні риси, варіативність яких визначається сумою умов і обставин їх протікання. У цьому сенсі культурно-дозвілєві процеси можуть бути визначені як динамічні культурно-дозвілєві форми, а культурно-дозвілєві події як артефакти цих форм.

У культурно-дозвілєвому процесі передусім проявляється динаміка дозвілля та культури. Вона може бути розділена на *соціальну мікродинаміку* (у межах життя одного-двох поколінь) та *історичну макродинаміку* (у більшому часовому масштабі аж до загальної історії людства); *динаміку внутрішніх процесів* (взаємодію між елементами та суб'єктами локальної дозвілєвої культури та її адаптацію до умов культурно-дозвілєвого ландшафту) і *динаміку зовнішніх взаємодій* (з її соціальним оточенням).

Культурно-дозвілєві процеси є цілеорієнтованою життєдіяль-нісною активністю людей і проявляються у здійсненні більш менш типової послідовності культурно-дозвілєвих процедур: осмислення людьми своїх дозвілєвих інтересів і потреб, що виникають у зв'язку з певними обставинами; розробки технологій (способів) задоволення цих інтересів і потреб (або модернізації вже наявних технологій під нові завдання); практичне застосування цих технологій та отримання певного результату (продукту); оцінки ефективності застосованих технологій і відповідності отриманих результатів поставленим цілям; селекції найбільш утилітарно ефективних і соціально прийнятних способів і результатів здійснення культурно-дозвілєвої діяльності; передачі інформації іншим людям про ці способи та результати; закріпленні селектованих зразків культурно-дозвілєвої діяльності в нормах, правилах, стандартах, ціннісних орієнтаціях, традиціях тощо у формі «культурних текстів», що містять організаційно-технологічну, нормативно-регулятивну, комунікативно-оцінну й іншу інформацію про

найбільш ефективні та прийнятні за соціальними наслідками способи задоволення культурно-дозвіллевих інтересів і потреб людей (тобто соціальний досвід здійснення культурно-дозвіллевої діяльності в таких формах, які не мають руйнівних наслідків для рівня соціальної інтегрованості та консолідованості суспільства).

Кожному з різних варіантів динаміки відповідають специфічні *типи культурно-дозвіллевих процесів*. Усі культурно-дозвіллеві процеси функціонально пов'язані із здійсненням і забезпеченням колективної життєдіяльності людей, підвищенням рівня їх соціальної інтегрованості, організацією, регуляцією, комунікацією, соціальним відтворенням їх спільнот тощо.

Серед *основних груп культурно-дозвіллевих процесів* виокремлюються такі:

- породження культурно-дозвіллевих явищ (генезис адаптивних і творчих інновацій у вигляді технологій та інструментарію діяльності, знань, ідей, творів, символічних позначень, форм організації та регуляції спільних дій, способів обміну інформацією тощо) та їх часткова інституціоналізація;

- перетворення породжених культурно-дозвіллевих форм на зразки, норми, стандарти та правила здійснення відповідної діяльності та досягнутих при цьому результатів;

- формування соціокультурних та етнокультурних культурно-дозвіллевих систем і конфігурацій, їх структури й організації, системи соціальних інститутів і функціональних ролей, способів життя та картин світу;

- становлення культурно-історичних дозвіллевих типів соціальної організації спільнот;

- поширення культурно-дозвіллевих явищ (соціальна інтеграція культурно-дозвіллевих форм у суспільну практику як рекомендованих зразків технологій і продуктів культурно-дозвіллевої діяльності, яким надається перевага; розширення або звуження числа суб'єктів, залучених у практику використання цих форм; просторова дифузія цих форм, розширення території їх використання, запозичення їх іншими культурно-дозвіллевими системами тощо);

- функціонування культурно-дозвіллевих явищ (дії і взаємодії людей по задоволенню їх індивідуальних і групових дозвіллевих інтересів, дозвіллевих потреб, які здійснюються індивідуально та колективно, конвенціонально та в системі дозвіллевих інститутів у вигляді існування культурно-дозвіллевих зразків у конкретних артефактах застосування технологій та отримання продуктів культурно-дозвіллевої діяльності);

- соціокультурна комунікація (символічне кодування природних і соціально-культурних явищ і процесів у семантичних знаках – поняттях, позначеннях, назвах тощо; обмін інформацією між людьми про певні явища та процеси шляхом трансляції її у вигляді семантичних знаків і складених із них вербальних і невербальних текстів, що регулюють порядок здійснення культурно-дозвіллевої діяльності людей, передачу знань тощо);

– сприйняття й інтерпретація культурно-дозвіллевих явищ суб'єктами культурно-дозвіллевої діяльності (процеси індивідуального та колективного розуміння – ідентифікації, «декодування» символіки, осмислення сутнісних ознак і функцій культурно-дозвіллевих явищ; їх понятійна й оцінна інтерпретація; символічне «привласнення» культурно-дозвіллевих форм людьми та їх самоідентифікація і самомаркування за допомогою цих форм; символізація та маркування місця існування спільноти; вироблення нормативних варіантів інтерпретації власних і чужих культурно-дозвіллевих форм, перетворення цих стереотипів сприйняття й інтерпретації на значимий елемент культурно-дозвіллевої традиції);

– соціальне й історичне самовідтворення культурно-дозвіллевих систем і форм (трансляція соціокультурного та культурно-дозвіллевого досвіду між поколіннями, селектованих норм, стандартів і правил виконання будь-якої соціально значимої дії, актів пізнання, орієнтування, інтерпретації тощо, яка здійснюється в ході соціалізації та інкультурації членів спільноти в процесі їх виховання, освіти, корегуючого регулювання й інших форм соціальної комунікації; трансляція системи образів колективної ідентичності у вигляді комплексу культурно-дозвіллевих традицій, обрядів, ритуалів, що підтримують необхідний рівень соціальної культурно-дозвіллевої консолідованості суспільства; відтворення форм соціальної культурно-дозвіллевої організації та регуляції у вигляді дозвіллевих інститутів);

– мінливість спеціалізованості культурно-дозвіллевих явищ (поступова трансформація утилітарних і соціально-регулятивних функцій, рівня соціальної актуальності, формальних рис і семантичних значень культурно-дозвіллевих форм як з часом їх функціонування в соціальній культурно-дозвіллевій практиці, так і в процесі їх про-сторového поширення; розвиток і модернізація культурно-дозвіллевих форм у бік підвищення їх утилітарної та соціальної ефективності, поглиблення функціональної спеціалізованості; еволюція культурно-дозвіллевих систем шляхом ускладнення їх організації та структури, підвищення стійкості та функціональної універсальності, соціально-інтеграційних можливостей та адаптивної пластичності, а також, навпаки, деградація культурно-дозвіллевих явищ у вигляді зниження рівня функціональної спеціалізованості форм, структурної й організаційної складності, стійкості й універсальності систем тощо).

(28.05.2020) Семінарське заняття

Тема : Розвиток дозвіллевої діяльності в Україні

1. Чим, на вашу думку, була обумовлена необхідність переходу від культурно-просвітньої діяльності до формування нового типу культурно-дозвіллевої діяльності в 1990-х рр.?

2. Які особливості розвитку дозвілля в 1990-х рр.?

3. Які зрушення відбулися в пострадянський період у сфері дозвілля населення України?
4. У чому полягає сутність гуманітарних і соціальних вад в організації дозвілля в пострадянській Україні?
5. Назвіть найважливіші тенденції в організації масового самодіяльного дозвілля в сучасній Україні.
6. Охарактеризуйте сфери дозвілля, які найвдаліше вписалися в ринкові відносини.
7. Яким чином внутрішній туризм дозволяє поживляти розвиток дозвіллевого обслуговування в регіонах?

Підготувати короткі письмові відповіді.

(01.06.2020) *Лекція*

Тема: Основні функції

сучасних культурно-дозвіллевих процесів

Першою універсальною функцією є *захисна*. Людина неймовірно збільшила свої можливості пристосування до навколишнього світу, підпорядкування собі сил природи. Але на зміну одним несприятливим чинникам, усуненим технічним прогресом, приходять інші, породжені ним. Виснажується ґрунт, вирубуються ліси, отруюється вода, погіршується екологія, з'являються нові хвороби. Таким чином, матеріальна культура, технічний прогрес, з одного боку, знижують загрозу життю та здоров'ю людей, а з іншої – підвищують її. Функція супроводжується дисфункцією.

Друга фундаментальна функція культурно-дозвіллевого процесу – *креативна* (від лат. *creatio* – творення), яка полягає в перетворенні й освоєнні світу. Її прояв пов'язаний не з бажанням захиститися від зовнішніх впливів, а допитливістю, яка є атрибутом людської природи.

Третя функція культурно-дозвіллевого процесу – *комунікативна* – включає передачу інформації в будь-якому вигляді: усне та письмове повідомлення, спілкування людей, груп, народів, використання технічних засобів зв'язку тощо. Інформаційна ізоляція завдає непоправних збитків людині, особливо на ранній стадії соціалізації.

Із комунікативною тісно пов'язана *сигніфікативна функція* культурно-дозвіллевого процесу (від англ. *sign* – знак) – функція приписування значень і цінностей. Те, що не залучене до культурно-дозвіллевого обігу людства, начебто має значення та цінності. Будь-які явища, які впродовж сотень тисяч років залучалися до культурно-дозвіллевого обігу, отримували найменування. Розширюючи сферу культурно-дозвіллевого освоєння світу, людина водночас розширює область предметів, які позначаються. Одні і ті ж предмети в різних народів і в різні історичні епохи набувають різних значень і різної цінності.

Завдяки сигніфікативній функції культурно-дозвіллевого процесу постає як осмислене уявлення про світ.

Не менш важливу роль виконує *нормативна функція* культурно-дозвіллевого процесу. Вона виявляється в створенні норм, стандартів, правил і рецептів поведінки людей у культурно-дозвіллевій діяльності. Вони мають різні найменування: звичаї та традиції, накази, постанови, розпорядження, закони, конституційні акти, етикет, манери. Їх можна назвати складовими нормативної функції. Уся сукупність норм, що існують в суспільстві, складається з норм, тісно пов'язаних із життєво важливими для суспільства цінностями, і норм – слабо або зовсім не пов'язаними з ними.

Культури та країни світу можна умовно поділити на такі, де культурно-дозвіллеві процеси інтенсивно насичені нормами і такі, де вони насичені неінтенсивно. З європейських країн найбільше норм, правил, стандартів, законів існує в сучасній Німеччині, найменше – у країнах Східної Європи. Висока насиченість нормами, звичаями та традиціями в східних народів (у Китаї, Індії, Японії). Тут майже всі складові життя якось позначені, унормовані, оцінені. Саме тут виявлені найтонші та найбільш розроблені правила етикету.

Нормативну функцію культурно-дозвіллевих процесів можна вимірювати не лише мірою насиченості звичаями та традиціями. Фахівці вводять в обіг термін «нормативна надмірність» для того, щоб вказати на інший аспект норм – міру їх жорсткості. Вважається, що надмірна регламентація поведінки характерна для суспільств з бідною культурою.

Протилежним станом суспільства є *аномія* – відсутність яких-небудь норм і законів (від лат. *anomia* – відсутність норм). Цю проблему свого часу глибоко вивчав Е. Дюркгейм. Обидва крайні положення – нормативна недостатність і нормативна надмірність, жорсткість і слабкість норм – однаково погано позначаються на сучасному суспільстві. Регламентація поведінки – і м'яка, і жорстка, – яка витікає з нормативної функції, неминуче накладає обмеження на свободу дій людини. Норм у навколишньому житті безліч. Намагаючись вписатися в коло обов'язків, людина обов'язково щось приборкує в собі. А всяке придушення пов'язане з незадоволенням, напругою, конфліктністю (З. Фрейд).

Дотримання культурно-дозвіллевих норм, часто всупереч бажанням, дається психіці нелегко. Будь-яка напруга вимагає компенсації, а таким може бути лише розслаблення – відпочинок, переключення на інше заняття, дозвілля.

Наступна функція культурно-дозвіллевого процесу – *релаксаційна* (від лат. *relaxatio* – послаблення). Природні засоби розрядки – сміх, плач, напади

гніву, фізичне насильство, крик, освідчення в коханні, сповідь. Усі вони відносяться до індивідуальних і є недостатніми для зняття колективної напруги. Для подібних цілей служать стилізовані форми зняття напруги, веселощі, свята, фестивалі, ритуали.

Свята – особливо урочисті моменти, коли накопичена напруга знімається в піднесено-естетичній та емоційно-захопленій формі. Це моменти найбільшої радості, причому радощі дозволеної, регламентованої, оскільки святкові дні заздалегідь оголошуються і до свята готується все суспільство.

Схожу роль виконує *ритуал*. Йому властива особлива урочистість, ритмічна й інтонаційна насиченість.

Засобом релаксації виступає *гра*. Її сутність полягає в задоволенні потягів символічними засобами. Символіка гри створює особливу психологічну установку випробування людських можливостей. Гра не лише розслабляє, вона тренує майстерність, уміння знаходити вихід із критичних ситуацій, підсилює мотивацію до досягнення. Гра визволяє приховані несвідомі імпульси, таємні потяги та пристрасті, що забороняються культурою. Таким чином, і впродовж гри можна обходити норми. Через гру реалізуються приховувані сексуальні мотиви та пристрасті, мотиви смерті.

Спеціальні засоби релаксації – фільми жахів, еротичні фільми, фільми катастроф, детективи, бойовики, пригодницькі романи. І вони дозволяють символічно – разом з героями – зробити ті дії, які заборонені культурою або неможливі через певні умови. Останнє досягнення індустрії розваг – пригоди та подорожі у віртуальних комп'ютерних світах. Туризм, будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, дитячі табори відпочинку служать ще одним джерелом розслаблення і відпочинку.

Засоби релаксації по-різному впливають на особистість. Деякі чинять навіть негативну або й зовсім руйнівну дію. Зокрема, під впливом кримінального екрану показники підліткової злочинності в багатьох країнах світу різко збільшилися. Алкоголізм і наркоманія є масовим засобом релаксації, але вони засуджуються або переслідуються законом у всіх цивілізованих країнах. Порнографія в багатьох країнах заборонена, як заборонена і проституція. Хоча це також – один із засобів розслаблення. Під особливий контроль держави в цивілізованому суспільстві взяті азартні ігри в карти, рулетка, діяльність казино. Доступ до них обмежений.

Такі засоби релаксації як відвідування театрів, музеїв, споглядання природи, відпочинок на природі тощо схвалюються та підтримуються суспільством. Залучення до високого мистецтва має на особистість позитивний вплив. Для цього процесу існує особлива назва – *катарсис* (грец. *Katharsis* – очищення).

Цивілізоване суспільство наполегливо шукає шляхи усунення негативних форм релаксації, канали їх виводу з культурно-дозвіллевого процесу. В одних випадках з цією метою посилюють заборонні санкції та вживають каральних заходів. В інших випадках їм шукають функціональну

заміну. Зокрема, розширюють мережу розважальних і науково-пізнавальних закладів, які могли б конкурувати з негативними формами релаксації.

Теоретична потреба виявлення *єдності культурно-дозвіллевих процесів*, закономірності повторення та перетворення їх компонентів з метою пояснення джерела змін призводить до появи різних концепцій і теорій у межах культурної антропології, соціології культури, теології культури, етнології, культур-психології, історії культури й інших наук.

Для поняття «культурно-дозвіллевий процес» характерна спрямованість і цілісність як прояв властивих йому внутрішніх закономірностей.

Культурно-дозвіллевий процес відображає всі направлені та цілісні зміни, що будь-коли відбулися в характері взаємозв'язку культурно-дозвіллевих елементів, причому джерело цих змін часто приховане у внутрішніх закономірностях розвитку самого культурно-дозвіллевого процесу. Культурно-дозвіллевий процес містить взаємодії, що відбуваються між дозвіллевими елементами впродовж усього ходу людської історії. Перебіг культурно-дозвіллевого процесу розглядається як великий і єдиний процес, який охоплює всі культурно-дозвіллеві традиції в усі періоди та на всіх територіях.

Але єдиний культурно-дозвіллевий процес може аналізуватися, тобто розділятися на утворюючі його підпроцеси: зародження культурних явищ, поширення культурних явищ, функціонування культур-них явищ тощо. Крім того, єдиний культурно-дозвіллевий процес під-дається просторово-часовому обмеженню, тобто може розглядатися на певних ділянках простору і часу, як окремий сегмент культурного процесу.

Культурно-дозвіллеві процеси можуть мати протилежну спрямованість. До основних причин, що формують *прогресивний (інноваційний) характер* культурно-дозвіллевих процесів, можна віднести адаптацію до змінених зовнішніх умов буття або необхідність вирішення накопичених внутрішніх протиріч, а також творчу ініціативу окремих фахівців. Але культурно-дозвіллеві процеси можуть мати і *деградуючу* спрямованість, пов'язану із втратою функціональної ефективності або соціальної актуальності тих або інших об'єктів і структур, зміною практичної функції тощо.

Узявши за основу інтегральну концепцію, яка розглядає зміну будь-якого соціокультурного явища як результат спільної дії зовнішніх і внутрішніх сил, визначимо як зовнішні, так і внутрішні чинники.

Першим зовнішнім чинником є *контакт з індивідами, групами, організаціями тощо – носіями інших зразків культури*. Культурний контакт виступає як невід'ємна складова культурно-дозвіллевого процесу та як одна з основних умов його існування.

Культурні зміни, які викликаються контактом з іншими групами, що проходить у різних умовах (завоювання, військово-політичне панування, мирне сусідство, торгівельні зв'язки, економічна взаємодія), може відбуватися по-різному: у формі вільного запозичення однієї групи елементів культури іншою, зміщення культурних елементів і культурного взаємовпливу, насильницького насадження пануючою групою своєї культури.

Отже, підсумками культурного контакту, можуть стати *прийнят-тя, синкретизм і реакція*. При прийнятті новий елемент не модифікується під впливом інших установок, призводить до повної асиміляції. Часто результатом контакту є синкретизм, який призводить до видозміни елементів обох контактуючих культур або породження абсолютно нових структур. Сфера реакції пов'язана з примусовим упро-вадженням нових елементів культури та відповідним опором йому.

Культурно-дозвілєві зміни як наслідок передачі культури з однієї групи в іншу можуть бути результатом прямого (через вплив інтелігенції або іммігрантів) або ж непрямого контакту (через вплив ЗМІ, товари, виші, наукові центри тощо).

Другий зовнішній чинник – це *природно-екологічний фактор* (зміна природних умов). Зміни в природному середовищі мають важливий, хоча часто опосередкований, вплив на культурно-дозвілєві процеси. Природні зміни зазвичай вимагають адаптації до нових умов життя, часто впливаючи на дозвілля через зміну економічної практики.

Дійсними суб'єктами культурно-дозвілєвого процесу є живі люди, існування яких залежить не лише від зовнішніх дій, але і від їх внутрішньої активності, рухливості. Якщо передбачити, що зовнішні умови залишаться абсолютно незмінними, то соціокультурна система не припинить змінюватися. Причини її зміни перш за все в ній самій.

Одним із важливих внутрішніх чинників впливу на розвиток культурно-дозвілєвого процесу є еволюційні зміни в суспільстві. Вплив *демографічного чинника* (зміни в чисельності групи або щільності населення) на культуру та дозвілля здійснюється не безпосередньо, а через стимульовані ним соціально-економічні зміни (соціальну диференціацію, розподіл праці, технологічний розвиток тощо).

Важливими чинниками впливу є також *економічний і соціально-структурний фактори*.

Певне значення має роль особи в розвитку культурно-дозвілєвих процесів (особистісний чинник). Базисним для культурно-дозвілєвого процесу є механізм нововведення як винахід (відкриття) або напрацювання нових ідей, моделей, націлених на культурно-дозвілєві зміни. Носіями новаторства, як правило, є творчі особистості або новаторські групи, які висувають нові ідеї, норми, відмінні від загальноприйнятих ідей і норм.

Одним з найдавніших і найзначніших чинників розвитку культурно-дозвілєвих процесів тривалий час була *релігія*, визначимо її як *релігійний чинник*. Саме релігійні вірування зумовили формування більшої частини професійних видів мистецтва. Проте ставлення суспільства до релігії постійно

змінювалося. Відповідно змінювався і вплив релігії на дозвілля. З чинника, що спочатку визначав формування інноваційних процесів релігія поступово перетворюється на явище, яке сприяє збереженню традицій.

Внутрішні чинники культурно-дозвіллевих процесів включають також *внутрішню культурно-дозвіллеву динаміку*. Рушійною силою внутрішнього саморозвитку дозвілля є здатність людини або спільноти до зміни свого стану в цілях його вдосконалення – підвищення ефективності, адаптації до умов, що змінюються, довкілля.

Отже, розвиток культурно-дозвіллевого процесу залежить від внутрішнього стану культурної системи та від дій довкілля. Зовнішні та внутрішні чинники тісно взаємодіють один з одним, викликаючи зміни в структурних зразках дозвілля даної спільноти та визначаючи темпи їх протікання. А основним результатом (продуктом) культурно-дозвіллевих процесів є вироблення та впровадження в свідомість людей норм соціальної адекватності життя в даному колективі та допустимих способів здійснення тих чи інших практичних або символічних дій, що відображають соціальний досвід даної спільноти, його історичні організаційно-регулятивні форми, спадкоємство даних традиційних форм і норм, а також їх поступова зміна й оновлення.

(04.06.2020) Семінарське заняття

Тема : Детермінанти сучасних культурно-дозвіллевих процесів

1. Охарактеризуйте внутрішні закономірності розвитку культурно-дозвіллевих процесів.
2. Які зовнішні чинники впливу на культурно-дозвіллеві процеси?
3. Як проявляється вплив природно-екологічного фактора на культурно-дозвіллеві процеси?
4. У чому полягає внутрішня культурно-дозвіллева динаміка?
5. У чому полягає зміст особистісного чинника впливу на культурно-дозвіллеві процеси?

Підготувати короткі письмові відповіді.

1. Бабенко Ю.А. Вільний час і дозвілля української молоді в умовах нової соціокультурної реальності. URL : file:///C:/Users/home/Downloads/vdakkkm_2013_2_21.pdf
2. Бойко О.П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2011. 285 с.
3. Бочелюк В. Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство : навч. посіб. К. : Центр навч. літ-ри, 2006. 208 с.
4. Історія української культури: кредит.-модул. курс : навч. посіб. / О. М. Цапко [та ін.]. К. : КНТ : Дакор, 2010. 176 с.

5. Ковальчук Т.І. Дозвіллева діяльність : сутність, структура і підходи до досліджень. URL : file:///C:/Users/home/Downloads/Nzssp_2014_4_9.pdf
6. Культурно-дозвіллева діяльність: сутність, функції, види і форми. URL : <https://studfile.net/preview/5044201/page:53/>
7. Основні форми організації дозвільної діяльності. URL : https://stud.com.ua/126063/pedagogika/osnovni_formi_organizatsiyi_dozvilnoyi_diyalnosti

Відеоматеріали

1. В Україні відкривають онлайн-кінотеатр. URL : <https://itc.ua/news/v-ukraini-vidkrivayut-onlajn-kinoteatr-takflix-dlya-legalnogo-pereglyadusuchasnogo-ukrainskogo-kino-premernij-film-antiutopiya-2020-bezlyudnakraina/>
2. Двадцять сім українських театрів. URL : <https://theatre.love/blog/26-ukrainskih-teatr-v-onlayn/>
3. Двадцять чотири парки України. URL : <http://vsviti.com.ua/ukraine/42941>
4. Календарь виставок 2020. Київ. URL : <http://online-expo.kiev.ua/calendar>
5. Найцікавіші музеї України. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=jaQeQLBKCTU>
6. Сучасні українські бібліотеки. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=eccbV6QOd-o>
- 7.